

Marján Attila

Hol a térkép közepe?

HVG KÖNYVEK

Marján Attila: Hol a térkép közepe?

© Marján Attila, 2009

Lektor: dr. Gottfried Péter

Szerkesztette: Tárnok Irén

Borítóterv: Tabák Miklós

A könyv megjelenését a Dezső és Társai Ügyvédi Iroda támogatta

HVG Könyvek

Kiadóvezető: Budaházy Árpád

Felelős szerkesztő: Török Hilda

ISBN: 978-963-9686-95-3

Minden jog fenntartva. Jelen könyvet vagy annak részleteit tilos reprodukálni, adatrendszerben tárolni, bármely formában vagy eszközzel – elektronikus, fényképeszeti úton vagy más módon – a kiadó engedélye nélkül közölni.

Kiadja a HVG Kiadó Zrt., Budapest, 2009

Felelős kiadó: Szauer Péter

www.hvgkonyvek.hu

Nyomdai előkészítés: Polgár Lajos

Nyomás: Generál Nyomda Kft.

Felelős vezető: Hunya Ágnes

Tartalom

Előszó	9
I. RÉSZ KI, MIT LÁT?	
1. Öreg hölgy a tükörben – Európa	15
Európa keresése – a világ urai	15
Komplexusok	19
Van-e európai identitás?	24
Miért nem szeretik az emberek az EU-t?	32
És a magyarok?	38
Ki kit utál Európában?	42
2. Amerika és Kína Európa szemében	46
Amerika: hogy is volt rég?	46
Amerika: kövér Dávid, szőke nők és fanatikusok	52
Kína: vigyori bambák	58
Kína: a nagy számok törvénye	63
3. Helló az óceánon túlról – Amerika	69
Nagypolitika	69
Az elit és Joe Sixpack	75
Ha becsukják a szemüket	80
Van-e testvériség?	84
Kultúra	89
Óvakodj a politikai törpétől!	94
Mars és Vénusz	99

Khm, EU?	102
Istentelen föld!	108
Eurábia	112
Mindenki szocialista	118
Lusta békák és dolce vita	122
Klíma	127
Egy maroknyi euróért	132
Ki vezeti Európát?	137
Obamánia és újrakezdés	141
Mit szeretne az USA Európától?	145
Európa a múlt, Kína a jövő?	149

4. Pillantás a nagy falról – Kína **153**

Kutyafejűek	153
Drogdírek	160
Mocskos kapitalisták – csodás kapitalisták	164
Európa alapfokon	167
Az EU mint kínai minta?	174
Multipolaritás és Európa	179
Khm, demokrácia?	183
Nyugatiak? Európaiak? Ki a főnök?	188
Kultúra és vegyes páros	192
Kaviár a kutyának, hódolat a papának	197
A mi olimpiánk a legnagyobb!	202
Elment az eszü(n)k?	207

II. RÉSZ A TÉRKÉP KÖZEPE

1. Válság és álság	215
Minden, amit tudni akartál a válságról	215
Hitel/pénzügyi/gazdasági/és a többi	221
A kapitalizmus végének a kezdete	229
A kapitalizmus kezdetének a vége	234
Kondratyev és társai	238
2. Globális, fatális	244
Globális	244
Terrorizmus és a demokrácia exportja	250
Mit mondanak az amerikai kémek?	256
Szuperhatalom? Kína mestere? Skanzen? Szemétdomb?	262
Az Európai Unió továbbfejlődésének irányai	266
Szétnövés vagy egységfront?	272
A Nyugat vége?	279
Ázsia százada?	285
Új világrend	293
Körtánc	301
Egy kis sutyorgás a férfivécében	307
Páros tánc – avagy miért kell Amerikának felkérni Európát, és miért kell Európának igent mondania?	311
És mi lesz már azzal a térképpel?	317
Vonnegut és a gravitációs gép	319
Jegyzetek	321
Felhasznált irodalom	323
Név- és tárgymutató	331

Előszó

Ázsia nemrég még feltörekvőnek nevezett, ma már a fejlettséget tekintve világverő térségeiben járva mindig benéztem a könyvesboltokba. A polcok roskadoztak a Kína felemelkedéséről szóló kiadványoktól, valahol egyenesen külön szekció foglalkozott kizárólag ezzel a témával. Az Egyesült Államok nagyvárosaiban az elegáns belvárosi boltokban, a repülőterek várójában vagy az utcai árusoknál – a regényeken túl – kétféle tematikájú könyvet találtam szinte elképzelhetetlen bőségben: egyrészt Amerika hanyatlásáról, másrészt Kína felemelkedéséről szólókat. Sehol nem akadtam – még a polcok alján porosodva sem – semmire a mai Európáról. Mindössze útikönyveket, az európai képzőművészet gazdag történetét bemutató, szépen illusztrált kiadványokat és ehhez hasonlókat. Semmi egyebet.

Már Montesquieu is perzsákat beszélgetett Európáról a *Perzsa levelek*ben, brüsszeli EU-jelentésekben pedig olyanokat lehet olvasni, hogy: Európa nem létezik nem Európa nélkül, vagy: Európa csak más népek tükrében érthető meg. De az új évezred első évtizedének vége felé Amerika és Kína egyáltalán nem törődik Európával. Alig van vélemény rólunk: a nemzetközi rend két másik meghatározó szereplője vagy önmagával, vagy egymással foglalkozik. Felmerült bennem a kérdés: érdeklünk mi még valakit egyáltalán? És ha igen, vajon mit gondolhatnak rólunk Kínában és az Egyesült Államokban, milyen esélyeket jósolnak az öreg kontinensnek a XXI. században? A 2008-ban kitört világválság Európa, netán a nyugati kultúra végét jelenti vagy esélyt arra, hogy Európa példát mutasson Amerikának és Kínának? A külvilág gyakran pontosabb képet alkot rólunk, mint mi magunkról, talán ebből világosabban kiderül, hogy milyen Európa, mik az erősségei, mik a gyengéi és hogy

milyen esélyekkel készülhet a következő évtizedekre. Nos, erről szól ez a könyv, rövid, könnyen befogadható fejezetekre tagolva és semmiképpen sem azzal az illuzórikus szándékkal, hogy az egyedüli igazságot vagy kikezdzhetetlen futurológiai tételeket sulykoljon az olvasó fejébe. A könyv szubjektív, de reményeim szerint nem túrhetetlenül felelőtlen, könnyed, de szándékaim szerint nem irritálóan felszínes.

Két rövid megjegyzést fűznék még a *Hol a térkép közepe* stílusához és a tartalmához. A könyv megírásakor szándékosan döntöttem úgy, hogy túllépek a nyakatekert és száraz EU-zsargon használatán, hiszen a célom nem az volt, hogy egy pedáns szaknyelven megírt könyvet tegyek le az asztalra, hanem az, hogy mindenki számára érthető és élvezhető szöveget alkossak. Ehhez bizony elég messzire kellett evickélnem a gyakran a valódi szintetizáló tudás és megértés hiányát a szaknyelvi prudériával palástoló felfogástól. Mindez nyilvánvalóan azzal is jár, hogy egyes fogalmakat nem a szakkönyvekben használt módon alkalmazok, de reményeim szerint ezért senkitől sem kell elnézést kérnem. A másik megjegyzésem a tartalmi lehatárolásra vonatkozik. Miért nem foglalkozom például Dél-Amerikával, Indiával, Japánnal vagy éppen az arab világgal? Nos a válaszom erre az, hogy részben terjedelmi okok miatt, de főképp azért, mert ezeket a régiókat nem tekintem kulcsfontosságúnak a jövő geopolitikai rendje szempontjából. Valahol meg kellett húznom a határt és úgy döntöttem, hogy Európa mellett a jelen és a jövő két másik igazi nagyhatalmát: az Egyesült Államokat és Kínát veszem szemügyre, a könyv első részében Európa-képüket, a második részben pedig a jövőbeli geopolitikai kilátásaikat illetően.

A megírásához többtucatnyi interjút készítettem kiváló tudósokkal, politikai tanácsadókkal, üzletemberekkel. Rendkívül érdekes volt beszélgetni kínai milliárdosokkal a kínai úrgazdagok Európát majmoló sznobizmusáról, a húga esküvőjére vonatkozó, a létfenntartásért

keményen küszködő színes bőrű fiatal amerikai nővel Párizs varázsáról, a német rasszizmusról csakúgy, mint ultrakonzervatív amerikai politikai tanácsadókkal Európa istentelenségéről és az Iszlám általi közeli leigázásáról. A könyv másik nagy tematikája, a válság utáni új világrend, illetve Európa ebben játszott potenciális szerepe nem nevezhető éppen alulkutatottnak. Ezzel a témával pont az a probléma, hogy a csapból is ez folyik. A sok és általában egymásnak ellentmondó információ, vélekedés és vízió tengerében nem könnyű eligazodni. Ebben is megpróbál némi segítséget nyújtani ez a kötet.

A könyv két nagy részre tagolódik, az első rész először is Európa ön- és világképét tekinti át, azt, hogy mi, európaiak hogyan látjuk saját magunkat és a világot. Létezik-e egyáltalán európai önkép, identitástudat, mit gondolnak az európai népek a többi európai népről, és mit gondolunk Amerikáról és Kínáról. Ezután az amerikai Európa-képet és a két világ közti legfontosabb kulturális, társadalmi, politikai különbségeket vizsgáljuk meg. Vajon mi jut eszükbe az amerikaiaknak, ha egy pillanatra becsukják a szemüket és Európára gondolnak? Mit irigyelnek Európától és min bosszankodnak? Hogyan látják ők Európa szerepét az új világrendben, amiben Kína meghatározó szerepet fog majd játszani? Ezt követi egy „pillantás a nagy falról”. Vajon ellátnak idáig a kínaiak, látnak-e különbséget a Nyugat két nagy régiója – Európa és Amerika – és azok lakói között, vagy egységes blokként kezelik őket? Mi rejtőzhet az udvarias, de kiismerhetetlen mosolyok mögött? A könyv második része egy pillantás a világ egészére és egy kicsit a jövőbe is: esélylatolgatás a három nagy globális erőközpont sorsának alakulására vonatkozóan. Új kínai–amerikai bipoláris vagy egy Európát is magában foglaló világrend vár ránk? Mit hoz majd magával a világválság: a kapitalizmus halálát, egy új világot talán? Mit tanulhat a világ Európától, és mit kellene Európának megtanulnia a világtól a biztonságos és kiegyensúlyozott új világrend megalapozásához?

Előszó

Szeretnék köszönetet mondani mindazoknak, akik segítettek munkámat. A könyv megírásában meghatározó segítséget jelentett a washingtoni Wilson Center for International Scholars vendégkutatójaként az Egyesült Államokban eltöltött idő és elvégzett munka. Köszönöm *Sam Wells* a Wilson Center igazgatóhelyettese támogatását és segítségét az interjúalanyok megtalálásában a politikai és tudományos körökben egyaránt. Köszönöm *Jean Rusotto* (Brüsszel), *Phil West* (Washington) és a Steptoe and Johnson számos más ügyvédjének és partnerének, hogy segítettek munkámat és rendelkezésemre álltak. Köszönöm végül *Baross Gergely*, a D&P Dezső és Társai Ügyvédi Iroda (Budapest) munkatársa segítségét a kutatómunkában.

Marján Attila
Brüsszel, 2009. június

I. RÉSZ
KI, MIT LÁT?

2. Amerika és Kína Európa szemében

Amerika: hogy is volt rég?

Észak-Amerika felfedezése után megkezdődik a terület meghódítása és az őslakosok kiirtása. A gyarmatosító hatalmak természetesen mind európaiak: franciák, angolok és hollandok, akik háborúskodásából az angolok kerülnek ki győztesen a XVIII. század derekán. Hamarosan azonban az amerikai gyarmatok felláznak az angol hatalom ellen, és kivívják függetlenségüket. Az amerikaiak győztes függetlenségi háborújuk után, amit 1783-ban az USA önállóságának elismerése követ, egy Újvilág új népének kezdték tekinteni magukat, sőt inkább az Újvilág Népeinek. Szakítani akartak a régi európai eszmékkel, kötöttségekkel, beidegződésekkel, új korszakot akartak kezdeni. Abban az időben a legtöbb európai valamely uralkodó alattvalója volt, az amerikaiak büszkén „állampolgárnak” kiáltották ki magukat, csakúgy, mint az antik korban a görög vagy a római polgárok. Ők voltak a modern társadalom első polgárai. Ez a kötődés és büszkeség a mai napig kézzelfogható: az állampolgári ismeretek oktatása fontos szerepet kap az amerikai iskolákban, a gyerekek ismerik az amerikai alkotmányt, és amerikai zászlók

lobognak úton-útfélen Alaszkától Floridáig. Ezzel együtt az amerikaiakban a mai napig zsigeri ellenállás van a kormányok irányában: individualizmusukat sérti, hogy egy intézmény, még ha választott is, beleszóljon az életükbe. Ehhez párosul mélyen gyökerező hitük és küldetéstudatuk. Az Amerikába érkező első puritán telepesek már a XVII. században bibliai látomásokban vetítették előre jövőjüket az új hazában, ami Isten kiválasztott országa volt. A „város a hegyen”, vagyis a biztonságot nyújtó Amerika, a jámbor hívők reménysége az új világ központja volt. Az ide zarándoklók erkölcsileg a világ többi része felett állnak – vallották –, s ez az alapja az Egyesült Államok szent küldetésének a világ felszabadítására. Ezt a nézetet nemcsak a puritán telepesek, hanem a legtöbb alapító atya osztotta. Később Lincoln elnök az Egyesült Államokat a Föld utolsó reményének nevezte, és ez a felfogás a mai napig tetten érhető az amerikai politikában. Sokat elárul az a tény is, hogy az első angliai népszámlálás célja 1801-ben az volt, hogy a kormány felmérje, hány polgára fogható hadra, az 1790-es amerikai census célja a választók összeírása volt.

Nemcsak az európaiak, hanem az amerikaiak is folyton keresik önazonosságukat. Már a XVIII. században feltette a kérdést (franciául) egy francia származású amerikai gondolkodó, Michel de Crevecoeur: „Ki az amerikai, ki ez az új ember?” A válasz sokáig többé-kevésbé világos volt: a fehér angolszász protestáns az igazi amerikai. Mára a helyzet gyökeresen megváltozott, de ne siessünk előre! Európa gyarmataiból nőtt tehát ki az új világ, és indult el önálló útján alig több mint kétszáz évvel ezelőtt. Az európai gondolkodókat minden korban nagyon érdekelte a fiatal köztársaság sorsa, és főleg az, hogy annak fejlődése milyen tanulságokkal szolgál Európa számára. Goethe azt írta, hogy Amerika azért sikeresebb Európánál, mert nem korlátozzák haszontalan emlékek, nem kötik gúzsba hiábavaló harcok. Hegel ezzel szemben sokkal

kritikusabb volt Amerikával szemben, amikor egy bevándorló kereskedők alkotta külvároshoz hasonlította, ahol még nem szilárdultak meg a civil viszonyok, ahol az állam egyetlen funkciója a magántulajdon biztonságának garantálása. Az amerikai vallásos szekták burjánzása szintén a fejletlenség, kialakulatlanság, az Európára jellemző letisztultság hiányának a jele volt Hegel számára. Az amerikai társadalom szerinte félig vad emberek spontán, a szofisztikált állam megjelenése előtti szinten levő önszerveződése volt. A Hegel által vallott negatív Amerika-kép sokáig fontos forrása volt az európai Amerika-ellenességnek.

A XVIII. és XIX. században az európaiak Amerika-képe rendkívül esetleges volt, de már akkor is világos volt számukra, hogy bármennyire is furcsa vidék Amerika hatalmas pusztaságaival és a vad indián hordákkal, mégiscsak egy közeli rokonságot mutató ország. Az európai telepések, a zsidó-keresztény kultúrkör vallási és világi kulturális örökségének megannyi kézzelfogható jelenléte a közeli rokonság érzetét keltette az odalátogató európai emberekben. Kíváncsisággal és némi irigységgel töltötte el őket ennek az egyre távolodó rokonnak a sorsa. Amerika sosem egy idegen egzotikus fa volt, mint mondjuk Ázsia vagy pláne Afrika az európaiak számára, hanem az európai fatörzsből kihajtott új ág, amelyen azonban furcsa színű és illatú virágok nőttek. Az amerikai kultúra fejlődése, alakulása mindig izgatta és irritálta Európát, és felvetett olyan kérdéseket, amelyek az ázsiai vagy afrikai kultúrák vizsgálata során sosem merültek volna föl. Ezek közül talán a legfontosabb, hogy egyszer majd mi is olyanok leszünk, mint ők, vagy ők válnak hozzánk hasonlóvá, vagy – mint egy napjainkban népszerű elmélet tartja – örökre eltávolodunk, szétnövünk egymástól? Az európaiak sosem tudták megragadni Amerikát anélkül, hogy saját magukhoz mérték volna, anélkül, hogy a különbségeket és a hasonlóságokat ne hangsúlyozták volna. Sőt az európai identitás és önértékelés igazi tükre az amerikai kultúra.

Az európai társadalomtudósok hihetetlen lehetőséget kaptak a történelemtől a társadalmi folyamatok és saját gazdasági-politikai fejlődésük tanulmányozására: egy időgépet. Az időgép az Egyesült Államok volt maga. John Locke már 1690-ben azt írta, hogy a történelem kezdetén minden társadalom „Amerika” volt. Már a kezdetek kezdetén úgy látták Európában, hogy Amerika valami új ígérét hozta el, és emellett a társadalmi folyamatokat sokszorosára gyorsítva a szemük előtt jeleníti meg egy modern nemzet természetes kialakulását. Az első generációs telepesek gyűjtögető-vadászó életformáját rögtön követte egy szőrmekereskedő, állattenyésztő, majd egy intenzív mezőgazdasági termeléssel foglalkozó generáció. Ezt követte szinte azonnal az iparosítás és a városiasodás hulláma. Néhány generáció alatt a szinte ősközösségi állapotokból kialakult egy modern demokratikus államrend, egy iparosodott ország és egy jelentős részben urbanizált társadalom. Az amerikai társadalom szinte megélte saját nagykorúvá válását, ha nem is személyesen, de családi emlékek formájában, ami a mai napig azt a tudatot táplálja az amerikaiakban, hogy az amerikai út a sikeres társadalmi fejlődés egyetlen útja.

Az európaiak nemcsak elemezték az amerikai társadalmi folyamatokat, hanem megpróbálták megválaszolni a kérdést, hogy vajon Amerika és Európa hogyan viszonyul egymáshoz. Több válasz is született erre a XIX. és XX. században. Az egyik legnépszerűbb az volt, hogy Amerika megmutatja Európának a jövőt, vagyis Európa Amerikát fogja követni fejlődése során. Az első iskola követői csodálják Amerikát a frissességéért, liberalizmusáért, morális erejéért, demokratikus és küzdő szelleméért. A másik irányzat szerint Amerika nem más, mint egy megkésett Európa, amely az öreg kontinens gazdasági, társadalmi, politikai fejlődési pályáját járja majd be. E szerint az iskola szerint az USA örökös kulturális alávalóságokra kárhoztatott,

csak félig civilizált nemzet és társadalom (egalitárius csürhe – Heine szavaival). Érdekes, hogy ez a kettősség még a XXI. század elején is tetten érhető az európaiak Amerika-képében.

Alexis de Toqueville francia arisztokrata származású történész és politikai gondolkodó 1831-ben, Max Weber német szociológus 1904-ben, Theodor W. Adorno német születésű szociológus és filozófus pedig az 1940-es években járt az Egyesült Államokban. Az ő tapasztalataikat foglalja össze és értékeli Claus Offe nagyszerű könyvében.

Alexis de Toqueville a demokratikus társadalom titkát kereste az Újvilágban. Mint írja, bízik abban, hogy Amerikához hasonlóan előbb vagy utóbb Európa is eljut a majdnem teljes egyenlőséghez. A célja az volt, hogy instrukciókat találjon az Újvilágban, amelyeket saját társadalmára hasznára fordíthat. Nem rejti véka alá az amerikai demokrácia iránti csodálatát és az európai – és kiváltképp a francia – társadalom elmaradottsága felett érzett frusztrációját. (Tegyük hozzá, nem minden honfitársa osztotta ezt a rajongást. Nem véletlen, hogy széles körben idézik Georges Clemenceau-t, akinek állítólagos nézetei szerint „Amerika az egyetlen nemzet a történelemben, amely a barbárságból a civilizáció szokásos átmenete nélkül egyenesen a degeneráltság állapotába süllyedt.”) A két régió fejlődésének legfőbb különbségét Toqueville abban ragadja meg, hogy míg Európában hosszas harcok, forradalmak, társadalmi mozgalmak szükségeltettek a társadalom felszabadításához, ami elengedhetetlen volt a demokrácia létrejöttéhez (ez akkor még nem létezett az öreg kontinensen), addig Amerika egyből, szinte magától értetődően belenőtt a szabadságba, az egyenlőségbe és a demokráciába. Hasonló a helyzet a sajtószabadsággal is: Amerikában sosem létezett cenzúra, a sajtó ott a kezdetektől fogva szabad volt. Mindenki természetesnek vette. Ezzel szemben, ha Európára hirtelen „rászabadítanak” a cenzúramentes, szabad sajtót,

az rendkívüli társadalmi hullámokat vetne, éppen a korábbi elfojtások miatt. A nagy tekintélyű *Financial Times* vezető publicistája még 2008-ban is arról ír, hogy az amerikai újságírás a követendő modell, ugyanis alapos, őszinte és lelkiismeretes. Mint mondja, ha egy minőségi amerikai lapban azt olvassa, „egyes források szerint”, akkor elhiszi, hogy azok a források léteznek, ellenben ezt nem tudja nyugodt szívvel kijelenteni akár még a saját lapjáról sem. Mint írja, míg Amerikában egy újságírói team akár hónapokig is dolgozik egy leleplező cikk megírásán, addig Európában jobb esetben egy hétig. A minőségi lapok munkatársai Amerikában egy megbecsült szakma közösségének tekintik magukat, Nagy-Britanniában ez távolról sincs így.

A francia történész azt is megfigyelte, hogy dacára az amerikaiak nagyfokú individualizmusának, a társadalom önszervező ereje óriási. Se szeri, se száma a társadalmi szerveződéseknek, ahol a polgárok hasznossá tehetik magukat polgártársaik számára, hiszen tudatában vannak annak, hogy az önsegélyező kollektíva saját maguk számára is fontos. Ez a zseniális francia 1835-ben szinte hátborzongató pontosságú víziót állít fel amerikai utazásainak tapasztalataiból: Európa a történelem ballasztjai miatt lemarad Amerika mögött. Mint írja, Amerika lakossága (akkor 13 millió volt) hamarosan eléri a 150 milliót, ráadásul mind egy családhoz tartoznak majd, közösek lesznek a gyökereik, egységes civilizációs keretek között, azonos nyelvet beszélve, azonos vallást gyakorolva, hasonló szokásokat és normákat követve fejlődnek erős országgá. Európa semmit sem tud majd tenni ennek ellensúlyozására. Amerika egyetlen potenciális ellensúlya Oroszország lehet. Az USA és Oroszország fogja meghatározni a fél világ sorát. Monsieur de Toqueville-nek igaza lett.

Max Weber jobban bízott az európai modell felsőbbrendűségében, és úgy vélte, az Egyesült Államok, túljutva társadalmi fejlődésének

kamaszkorán, europaizálódik, vagyis megszilárdulnak az osztályviszonyok, s a társadalom szabadságfoka csökkenni fog. Webert egyébként lenyűgözte az amerikai élet szabadsága és a társadalom dinamizmusa.

Adorno szintén elismeréssel adózott az Amerikában uralkodó politikai és civil szabadság előtt (ő maga a nácizmus elől menekült az Egyesült Államokba), de felismerte a modern, tömegtermelésen alapuló társadalom problémáit és hiányosságait, többek között az egyén lehetőségeinek beszűkülését egy egyre tökéletesebben működő technikai-politikai-termelési apparátust működtető rendszerben. A professzionális profitorientáltság és az egalitarizmus kultúrasorvasztó hatását is észrevételezte. Ezzel együtt a XX. század derekán ő már úgy látta, hogy Európa fog hasonlítani Amerikához, és nem fordítva.

Láttuk, hogy Amerika mindig is izgatta az európai gondolkodók fantáziáját, és nemegyszer éppen Európa jobb megértésére használták fel az Újvilágról szerzett és értelmezett ismereteiket. A következő részben eltávolodunk a múlttól és a tudományos megközelítéstől: vetünk egy gyors pillantást arra, hogyan látja Amerikát és az amerikaiakat korunk átlagembere.

Amerika: kövér Dávid, szőke nők és fanatikusok

Mi szimbolizálhatná az európai kultúra nagyságát és szépségét, mint Michelangelo Dávid szobra. És mi az, ami az amerikai átlagemberről elsőre eszünkbe jut? Valószínűleg az, hogy túlsúlyos. Mi történne, ha a fenséges Dávid szobrot egy hónapig az Egyesült Államok különböző városaiban állítanák ki? Természetesen gusztustalan, elhízott pojácaként érkezne vissza. Ezt sugallta az az interneten terjedő számítógépes illusztráció, amit sok millió európaival együtt én is megkaptam,

és mindegyikünk jókat kacagott az „amerikaiakon”. Az amerikaiak túlsúlyossága és megszállottsága a fogyókúrázást, az egészséges életmódot és a szépséget illetően legendás. Dollármilliárdokat költenek plasztikai sebészetre, diétákra, csodaszerekre, a társadalom ráadásul sportfanatikus, de jellemzően a televízióban nézi a sportközvetítést, sokkal kevesebben vannak, akik részt is vesznek a testedzésben. Az amerikaiak tévéfüggősége egyedülálló: több háztartásban van tévé, mint vezetékes víz, szinte egész nap be van kapcsolva a készülék, ami ráadásul európai szemmel nézve gyalázatosan silány műsorokat sugároz, azt is negyedóránként reklámblokkokkal megszakítva. A média pedig az amerikai életérzésre oly jellemző versenykényszert sulykolja az emberekbe: nemcsak meghízni, de megöregedni, megcsúnyulni, sőt meghalni sem igazán illendő dolog az Újvilágban. Ezek pedig az élet elkerülhetetlen mellékkörülményei lévén sok gondot okoznak az amerikai polgároknak, akik a már említett szépségeti beavatkozásokon túl gyakran antidepresszánsokkal, pszichiátriai kezelésekkkel vagy éppen mámoros bevásárlási rohamokkal oldják a feszültséget. A legnagyobb mennyiségben fogyó gyógyszerek ennek megfelelően a depresszió ellen felírt orvosságok. A verseny kényszere minden szinten áthatja az amúgy toleráns és a kooperációra hajlamos amerikai népet: ellentétben sok európai nemzettel, Amerikában a sport is vérre megy. Ahogy egy híres amerikai futballedző, Henry Sanders mondta: „A győzelem nem minden – a győzelem az egyetlen dolog.” És mégis: az egyetlen fontos terület, ahol az amerikaiak képtelenek voltak a globalizáció diktálására, az a sport. Míg az angolok szinte az egész világon kipusztították a középkori hagyományos sportokat és saját játékaikkal helyettesítették azokat, addig az amerikaiakon kívül senkit sem látszik izgatni a baseball. Igaz, ők viszont a futball szabályait nem értik, és nem is törik magukat, hogy megértsék.

A kudarc azonban bocsánatos bűn az amerikai társadalomban: ellentétben Európával, sokszor fel lehet kelni a földről és újra lehet kezdeni egy csődbe ment vállalkozást vagy egy elpuskázott politikai karriert. De azért másodiknak, öregnek vagy akár mozgáskorlátozottnak lenni ott sem teljesen szalonképes állapot. Szerencsére segít a szemforgatás és a politikai korrektség, ami többek között megreformálta az amerikai angolt és a különböző inkorrekt állapotokra (mint például vaknak vagy „afroamerikainak” lenni) a magyar nyelvújítás vadhajtásaira emlékeztető nyelvi szörnyeket hozott létre (vö.: lábtekerészeti tovalöködönc – kerékpár; perceptually impaired – blind). A szemforgatás másik terméke az amerikai társadalom átítatódása perekkel és jogászokkal. Az Egyesült Államokban él és dolgozik a legtöbb jogász. Nem véletlen ez egy olyan országban, ahol minden per tárgya lehet, még egy olyan cég felelőssége is, amelyik nem írta rá a mikrohullámú sütőre, hogy az nem macskaszárításra való. Ennek megfelelően az amerikaiak utálják is a jogászokat – jóllehet úgy tűnik, képtelenek nélkülük élni.

Egy másik, az interneten futótűzként terjedő jelenetben egy amerikai nőtől megkérdezik egy televíziós kvízműsorban, hogy Budapest melyik európai országnak a fővárosa? Ő elképed, és azt mondja: Európa nem egy ország? Én azt hittem – folytatja –, meg azt is, hogy ott (Európa országban) mindenki franciául beszél. Amikor a műsorvezető megmondja neki, hogy Budapest Magyarország fővárosa (egyébként ő maga is helytelenül ejti az ország nevét), a játékos teljesen elképed stb. Az európai nézők hangosan hahotáznak és triumfálnak. A nő tényleg mérhetetlenül ostoba volt, vagy ügyesen játszotta meg a show kedvéért. Beigazolódott egyik kedvenc sztereotípiánk: az amerikaiak hülyék, de érdekes volna megtudni, hogy hány francia vagy dán érettségiző tudja megmondani Montana állam

vagy Azerbajdzsán fővárosának nevét, esetleg Magyarországot, hogy ne menjünk olyan messzire. Dacára annak, hogy a világ legjobb egyetemei, legjobb kutatóintézetei és legjobb tudósai mind az USA-ban vannak, az átlagműveltség meglehetősen alacsony. A középszintű és a felsőoktatás (eltekintve a vezető egyetemektől) követelményszintje nem túl magas, ami megmagyarázza azt a furcsa tényt, hogy jóllehet az amerikai diplomások aránya a teljes társadalomhoz mérve jóval magasabb, mint Európában, finoman fogalmazva mégsem érezzük az amerikai átlagember szellemi fölényét. Az amerikai fiatalok közül valóban többen tanulnak tovább, de a képzés profilja sokkal gyakorlatorientáltabb, valójában a gazdaság számára hasznos szakbarbárokat képez, akik életük során néhány kémregényt leszámítva sosem fognak könyvet venni a kezükbe. Mindez igaz az intellektuálisabb élet magasabb szintjeire is: a keleti parti világlátott, de nagyon szűk eliten túl egy átlagos amerikai „értelmiségi” látóköre, ismeretanyaga szűkebb a nyugat-, illetve kelet-európai szellemi eliténél. Gyakran vádolják – és véleményem szerint jogosan – a kortárs amerikai irodalmat is azzal, hogy túl könnyen behódol az amerikai társadalmi valóságnak, alig emelkedik ki a populáris kultúra színvonalából. Nem véletlen, hogy Amerikát már jó ideje elkerüli az irodalmi Nobel-díj. A Steinbeck, Hemingway, Faulkner, Miller fémjelezte aranykor mintha már sosem jönne vissza. Kétségtelen viszont, hogy tömegkultúrában az Egyesült Államok verhetetlen, világszerte ez folyik a csapból is.

Európa-szerte köztudott, hogy minden amerikai zsebében ott lapul egy colt, és azt nem is fél használni. A globális média (az egyszerűség kedvéért a CNN) havonta küldi a nagyvilágba az amerikai fegyvertartási gyakorlat elborzasztó következményeinek képeit iskolai vérengzésekről, utcai lövöldözésekről. Az igazság az, hogy minden negyedik háztartásban tartanak fegyvert, de a forgalomban levő fegyverek

száma valóban mellbevágó: közel 200 millió darab! A fegyvertartás az USA-ban olyan jog, mint a szavazáshoz vagy a méltányos bírósági eljáráshoz való jog. Az egyik legbefolyásosabb szervezet, a több mint 4 millió tagot számláló fegyverszövetség (National Rifle Association), amelynek a szlogenje marketing-telitalát: Ha bűn lenne fegyvert tartani, csak a bűnözők tartanának. Mindez jól illusztrálja egy nép lelki-világát, amelyik kétszáz éve még szabadon lovagolt a prérin, és hol az indiánokat, hol a szomszédait lődözte a megművelhető földekért. Európában, ahol a földterületeket már ezer éve királyok, hercegek, császárok, szuverén államok uralják, s ahol a fegyverviselés az államok közti harcokhoz kötődő aktus, mindez elképzelhetetlen. Tény, hogy évente több mint harmincezren halnak meg az USA-ban golyó által, de talán még ennél is meglepőbb, hogy ezeknek a haláleseteknek majd' 60%-át az öngyilkosságok teszik ki.

Az is „közismert” Európában, hogy az amerikaiak szentfazekak, számukra a darwini evolúció csak egy nemzetközi összeesküvés keretében az igazhitű emberek közösségére bocsátott égbekiáltó hazugság. Európa elborzad, ha arról hall, hogy az USA egyes államaiban ki akarják venni a tananyagból az evolúciót, és a teremtéssel akarják helyettesíteni. Meg kell mondanom, Washingtonban magam is beszélgettem olyan amerikai intellektüelekkkel, akik a kivándorlást fontolgatták emiatt. Szerencsére Darwin maradt a tanrendben, de ahogy mondani szokás: nem zörög a haraszt... Az Egyesült Államok középső és déli államai valóban rendkívüli mértékben és egységesen vallásosak. Ne felejtjük el az USA keletkezésének történetét: az első kivándorlók éppen az Európában üldözött puritánok voltak! Sok európai szerző úgy gondolja, hogy a jövő egyik legfontosabb feszültségforrása Európa és Amerika között éppen a vallás, illetve annak társadalmi, politikai megítélése lesz. Egyesek – a Bush-korszak hatásait túlértékelve – úgy vélik, hogy emiatt

fog eltávolodni a nyugat két nagyhatalma. Madeleine Albright, Clinton külügyminisztere még bestsellert is írt a vallás politikai szerepéről *The Mighty and the Almighty* (A hatalom és a Mindenható) címmel.

Az amerikaiak élénkek, túlmozgásosak, optimisták és felületesek, akár a kamaszok – morogják a bajszuk alatt az európaiak, de milyenek látják az amerikaiak önmagukat? Nem meglepő módon a világ legfejlettebb társadalmának, nemzetüket a világ első számú hatalmának, egy szabad, őszinte, optimista népnek, amely a világ legcsodálatosabb országában él. Mindezt nagyon sok nem amerikai is vizsgálja, akik ezrével tódulnak legálisan vagy illegálisan Amerikába, persze sokan akadnak világszerte, akik gyökeresen eltérő véleményen vannak. Az amerikaiak kíváncsiak mások véleményére, intellektuálisan nyitottak, mint a kamaszok általában, de emellett rendkívül önközpontúak. Olyan hatalmas az országuk, hogy (dacára a látszatnak, hogy az amerikai turisták „mindent előzőnlenek”) alig utaznak: csak minden ötödik amerikainak van útlevele. Szemmel láthatóan jól elvannak a saját hazájukban, társadalmi helyzetétől majdnem függetlenül.

Ebben segít, hogy Amerikában gyakorlatilag mindegy (leszámítva persze a hatalmas vagyonbeli különbségeket a munkásosztály és a pénzügyi elit között), ki milyen társadalmi osztályba tartozik. Ez nem meglepő ott, ahol mindenki bevándorló, és ott, ahol az első számú társadalmi rendezőelv az, hogy bárkiből lehet bármi. Amellett, hogy a vagyon és a pénz körül forog minden, a különböző vagyoni helyzetű rétegek nem szerveződnek átjárhatatlan osztályokba. Sokat elárul az is az amerikaiakról, hogy míg a meggazdagodást és a mesés vagyonok felhalmozását szó nélkül tolerálják, a nem dolgozást egyáltalán nem. A vagyon nem ment fel a munkavégzés alól, még a gazdagoknak is illik valamit dolgozni.

Stephen Fry, az ismert brit humorista televíziós személyiség, miután körbeutazta az Egyesült Államok összes államát, írt egy érdekes és

informatív könyvet Amerikáról (*In America* [Amerikában]). Mindössze egyetlen konklúziót vont le amerikai élményeiből: az amerikai emberek kedvesek, udvariasak és minden képzeletet fölülmúlóan vendégszeretők. Még hozzát teszi, hogy ha kifogyott volna a benzin a kocsijából az éjszaka közepén, sehol sem érezte volna olyan természetesnek és egyszerűnek, hogy bekopogjon az első ház ajtaján, mint az Államokban. Talán a tudatlanságunk, talán a tömegkultúra befolyása teszi, hogy az amerikai vidéket a „Nem vénnek való vidék” pszichopata gyilkosaihoz hasonló alakokkal népesíti be képzeletünk. A valóság – és ezt saját tapasztalataim is megerősítik – egészen más. (A tisztességes tájékoztatás szellemében azért tegyük hozzá, hogy a világ összes sorozatgyilkosának 85%-a valóban az Egyesült Államokban él vagy onnan származik.)

Az amerikaiak nagy része reménykedő és a naivitásig optimista beállítottságú, emellett nyílt, és segítőkész is. Mindez azonban – hegemón geopolitikai státusukból eredően – a külpolitikájukra nem mondható el. Nemzetközi kapcsolatokban játszott szerepük és geopolitikai attitűdjük Európának is sokszor okozott már problémát és szült ellentéteket a két atlanti hatalom között. Minderről a későbbiekben még részletesebben fogok szólni.

Tanulság? Egy kínai újságíró szerint Európa és Amerika egymáshoz való viszonya a kínaiak és a japánok közt feszülő kölcsönös kisebbségi és felsőbbrendűségi érzések alkotta bonyolult lelki háléhoz hasonlít.

Kína: vigyori bambák

Az amerikaiakról nem túl hízelgő az átlagember véleménye, de ez eltörpül a kínaiakkal szembeni, már-már az irtózatig terjedő ellenérzésünktől. Az avignoni egyetem egyik francianyelv-tanárnoájével

beszélgettem, aki kínai diákokat is oktat. Képtelen volt palástolni megütközését a kínai diákok viselkedésén, akik nemcsak tökéletes, szótlan robotokként ülnek az órákon és szinte még a mellékhelyiségre is együtt mennek, de ráadásul még a tanterem padlójára is köpködnek, ha úgy hozza a szükség. Tanítás után szobájukba vonulnak és minden idejüket egymás pénzének különböző szerencsejátékon való elnyerésével töltik. Ehhez hasonló vélekedéseket százszámra hall az ember európaiaktól. Hatalmas a kulturális szakadék, nem vitás. Mindközben tény, hogy Európa és a Nyugat Kína-képe képtelen követni a Kínában nyaktörő ütemben lejátszódó változást: a nyugati filmekben a kínai polgárok még mindig Mao-öltönyben járnak.

Szóltam már Michelangelo Dávid szobráról, és arról, hogy milyen kiválóan alkalmas az európai kultúra szimbolizálására, illetve a más kultúrákkal való kontraszt kifigurálására. Nos, akad egy kínai vonatkozású anekdota is vele kapcsolatban. 2009 elején a kínai kormány internetcenzúra-részlege úgy ítélkezett, hogy a reneszánsz meztelen képek vulgáris tartalomnak minősülnek az interneten, ezért egy néhány hétig tartó kampány során 1635 weboldalt és 200 blogot zártak be. A reneszánsz alkotásokat tartalmazó internetes albumban szereplő meztelen alakokat pedig egyszerűen felöltöztették. A Dávid szobor Mao Ce-tung féle ruhát kapott, fekete zoknival és nyakkendővel. A kínai internethasználók fellázadtak és a tiltakozás hatására a reneszánsz album ismét az eredeti formában került a netre.

Kína a világ legnépesebb országa (majdnem minden negyedik ember kínai a világon), és rendkívül messze van a Nyugattól kulturális értelemben is. Egy üzleti etikettet oktató könyv Kínáról szóló fejezete az alábbi figyelmeztetéssel kezdődik: „A kínai nyelv írásban nem használ jövőidőt, sőt egyetlen más igeidőt sem. Így aztán ez a mondat: 'Vo mai su' egyaránt jelentheti azt, hogy 'vettem egy könyvet', 'veszek egy könyvet' és azt is,

hogy 'venni fogok egy könyvet'. Az igeidők csak a mondat kontextusából, illetve az időhatározókból következtethetők ki. A találkozóknak időpontjának meghatározásánál legyen nagyon körültekintő!"⁶ A kínaiak európai értelemben véve nem használnak betűket, hanem több ezer külön-külön jelentéssel bíró és bemagolandó írásjelet, jobbról balra és függőlegesen olvasnak, a színpadi és írásos kultúrájukból a nyugati dramaturgia szinte összes eleme hiányzik, nem akkor és azon nevetnek vagy hatódnak meg, amikor és amin a nyugati ember. Idő- és igazságfogalmuk és értelmezésük egészen más, mint a miénk, gyakran szubjektív érzelmeik és tekintélytisztelőjük torzítja az utóbbit. Az álszentség, a képmutatás és a félrebeszélés szerves része a társas érintkezésnek. Európai értelemben vett társadalmi szolidaritás nem létezik, a család összetartása viszont a nyugati ember számára elképzelhetetlen mértékű, ahol a családfőnek szinte korlátlan uralma van a családtagok felett. Az individualizmus ott bűn, Nyugaton kultúránk alapértékének számít. Ott a tekintély tisztelete, ideát a tekintély megkérdőjelezése az alapvető társadalmi rendezőelv. Nyugaton a kreativitás, odaát a példakövetés a társadalmilag díjazott magatartásforma. A nyugati üzletemberek és szociológusok éppen a kreativitás és a kezdeményezőkézség hiányát tartják az egyik legnagyobb problémának a kínai gazdaság és társadalom jövőbeli fejlődése szempontjából. Az eltéréseket a mindennapi élet szintjén is tetten érhetjük: a kínaiakat nem érdeklik a lakásviszonyok, még a tehetősek is képesek európai szemmel elborzasztó viszonyok között élni, mostohán bánnak a háziállatokkal, de az európaiaknál sokkal jobban tisztelik az öregeket, és a felsorolást még sokáig lehetne folytatni.

A ma már szekularizálódott, de ezer évig jelentős mértékben a keresztény kultúra gyökereire épülő Európának az is furcsa lehet, hogy a kínaiaknak tulajdonképpen nincs vallása. Jóllehet több nagy vallást is gyakorolnak az országban, a legerjedtebbnek számító konfucianizmus nyugati

értelemben véve nem vallás, hanem erkölcsi bölcselet, ennek megfelelően a kínaiak vallási hozzáállása rendkívül pragmatikus. Ez a pragmatizmus gyakorta könyörtelen pénzhajhászásban, önzésben, az idegenek teljes ignorálásában nyilvánul meg, ami szintén riasztó a nyugati léleknek.

A kínai társadalom világképe rendkívül önközpontú. Kína hagyományosan a világ középpontjának, a valaha volt legfejlettebb és legértékesebb civilizációnak tekintette magát. A külföldiek iránt rendkívül kevés érdeklődést tulajdonítanak, befelé fordulnak. A Kínán kívüli népeket – beleértve az európaiakat is – barbár bitangoknak tekintették. Mindez némileg megváltozott, miután az európai gyarmatosítók térdre kényszerítették a kínai politikai vezetést, de mindössze annyiban, hogy el kellett ismerniük a betolakodók katonai erejét. A példátlan befelé fordulás eredményeként a kínai nép nem kifejezetten idegengyűlölő, hiszen az idegenek nem érdeklik őket annyira, hogy markáns érzelmeket ébresszenek bennük. Kivételt képeznek a japánok, akikkel szemben zsigeri ellenérzés él a kínai társadalom jelentős részében. Mindemellet Kína jelenleg zajló világhatalmi felemelkedése növeli a kínaiak öntudatát is és ez, a kínai kormány legnagyobb félelmére, újabban nacionalista jellegű reakciókhoz is vezethet.

Dacára annak, hogy mind kulturálisan, mind genetikailag rendkívüli módon különböznek egymástól a hatalmas méretű ország területén élő kínai népcsoportok, alapvető jellemvonásaik, nemzeti karakterük számos közös vonást mutat. Ilyen jegyek a protekcióra, nepotizmusra való hajlam: a saját családtag, rokon, barát helyzetbe hozása a szíves-ség későbbi meghálálása reményében. Ez minden népre jellemző, de Kínában ez számít a társadalmi szövet legfontosabb kötőelemének. A kínaiakra jellemző még a fatalizmus, a konformizmus és a flegmaság, ami az európaiakban azt a benyomást keltheti, hogy a kínaiak mind közönyösesek, és csak akkor élénkülnek fel, ha komoly összegben úzött

szerencsejátékról van szó. A kínaiak hagyományosan nagyon nagyra tartják a tudást és a tudás megszerzésére irányuló erőfeszítést, a tanulást magát. Erre rá is vannak kényszerítve a rendkívül bonyolult, több mint 50 ezer jelből álló írásjelrendszerük bemagolása során.

De a kínaiak hajlandók változni és valamelyest alkalmazkodni is a nyugati civilizációs elvárásokhoz. Egy példa erre, hogy a kínai országos turisztikai hivatal 2006-ban tömegével küldött szét a legkülönbözőbb országokba a kínai turisták helyi megítélését tudakoló kérdőíveket, amelyekre több mint 30 ezer válasz érkezett. A legtöbben azt kifogásolták, hogy a kínaiak hangosan harákolnak és köpködnek, amit Kínában a toroktisztítás egészséges módjának tartanak. Ennek oka az apró, nyereg nélküli keleti orr veszélyes eldugulása. Ezt a „nagy orrú európai barbárok” többsége persze nem tudja, csak undorodva elfordul, ha egy harákoló kínait lát. A kínaiak emellett szemetelnek és tilosban dohányoznak. A tömeges külföldi kritika láttán a Kínai Kommunista Párt szellemi kultúrát ápoló bizottsága döntése alapján a külföldre induló kínaiak a repülőjeggyel együtt tömör viselkedési kódexet is kézhez kapnak.

Kína – miközben a világ közepének tekinti magát – áhítozik a Nyugat elismerésére. A 2008-as olimpia volt ennek a legbeszédesebb példája: a kínaiak nemcsak meg akarták mutatni magukat a világnak, hanem el akarták magukat fogadtatni, mint a modern világ szerves részét képező, a nyugati világgal egyenrangú nemzetet. Ehhez nem is választhattak volna megfelelőbb eseményt, mint az antik görög és a modern nyugati kultúra összetartozását és nagyszerű erényeit szimbolizáló olimpiai játékokat. Az olimpiát sok milliárd ember követte a televízióban, a nyugati sajtóban tonnaszámra jelentek meg az elemzések a játékoknak a kínai gazdaságra, társadalomra, az emberi jogokra és a Kína–Nyugat kapcsolatokra gyakorolt hatásáról. Ha a Nyugat addig nem figyelt volna Kínára, akkor 2008-ban megtette.

Egy 2009-es nemzetközi felmérés, amit a GlobeScan készített a Marylandi Egyetemen karöltve arról, hogy az emberek mennyire tartják szimpatikusnak az egyes országokat, elkeserítő képet festett Kínáról, mert megítélése Oroszországéval együtt drámaian romlott az előző évhez képest. „Úgy tűnik, hogy Kínának nem volt elég egy olimpiát rendezni, hogy a képet árnyalja” – mondta a kutatást végző GlobeScan elnöke. Talán éppen a Kínára és ezáltal a kínai politikai rendszer visszaságaira irányuló figyelem miatt történt így.

A világ közben elkezdett kínaiul tanulni: mintegy 100 országban, 2500 egyetemen indítottak már be kínai nyelvi kurzusokat. Becslések szerint jelenleg 30 millió külföldi tanul kínaiul világszerte, az angol elit-gimnáziumokban már egyenesen sikk a mandarin nyelv oktatása. A Nyugat kissé szorongva készül ennek az oly távoli kultúrának a fogadására.

Kína: a nagy számok törvénye

Végtelenül távolinak érzi az átlag európai Kínát és a kínai kultúrát, de legalább ennyire érzi Kína végtelen nagyságát is, ami megrémíti. Ráadásul a globalizáció korában a média a hírek százait, ezreit önti az európaiak nyakába Kína felemelkedéséről, sőt milliók állása kerül veszélybe vagy szűnik meg a gyárak sorozatos Kínába települése miatt. A Nyugat pedig a nemzetközi rendben elfoglalt geopolitikai pozícióját félti az új hatalomtól. Ismét kitört a „sárga veszedelem” fóbia. Mintha nem lenne elég Európának az iszlámtól való rettegés!

Kína lakossága 1,3 milliárd, és rohamosan urbanizálódik, a város-lakók aránya 1950-ben 13% volt, 2025-ben közel 60% lesz, és már ma is 160 városa haladja meg az egymilliós lélekszámot. A XX. század urának minősülő USA-ban csak kilencé, a XIX. század birodalmi központjának

tekinthető Nagy-Britanniában pedig csak a fővárosé. 2008-ban 5,7 millióan végeztek a kínai egyetemeken, harminc évvel korábban mindössze 250 ezren. Naponta ezer új autót helyeznek forgalomba Pekingben, egyszerre harminc városban folyik metróépítés és percenként száz új internetfelhasználó csatlakozik a világhálózhoz.

Kínának nem is elsősorban a mérete, ami megigéz bennünket, hanem növekedésének sebessége. Gazdaságának nagysága és a nemzetközi gazdaságban játszott szerepe messze elmarad mind Európáétól, mind Amerikáétól, de gyorsulása valóban lenyűgöző. Bizonyos tekintetben Kína visszatéréséről beszélhetünk, hiszen 1820-ig Kína a világ GDP-jének majdnem harmadát tette ki. Ettől – dacára az elmúlt évtizedek rendkívül gyors fejlődésének – még mindig messze elmarad, de az igaz, hogy hatalmasat fejlődött 1978 óta, amikor globális részesedése mindössze 0,5%-os volt. Sok mítosz lengi körül a kínai gazdaság erejét, kérdéses például, hogy nevezhetjük-e Kínát a világ műhelyének, vagy közelebb járunk a valósághoz, ha összeszerelő-csarnoknak hívjuk? Ha figyelembe vesszük, hogy a kínai termékek importtartalma legalább 60%-os, akkor a második elnevezés a helyesebb. A kínai „high-tech” export is megtévesztő, hiszen ebben a kategóriában a legnagyobb tétel olyan valójában „low-tech” eszközökből áll, mint a DVD-lejátszók. A piaci reformok és a privatizáció tekintetében Kína a kezdeti lendület után már az ex-szovjet országok, Brazília és Mexikó mögött jár, nem beszélve a demokratikus intézményrendszer kiépítéséről.

A fenti óvatosságra intő megszorításokkal is tény, hogy Kína második nagy lehetősége a világhatalom elérésére most, a globalizáció korában jött el. Kína azt is tudja, hogy a Nyugatot a Nyugat fegyverével tudja megverni: a kereskedelemmel. Még egyszer nem követi el azt a hibát, hogy magába zárkózik és hagyja a barbárokat a fejére nőni. Teng Hsziao-ping 1978-ban hirdette meg a „négy modernizálás”

politikáját, ezalatt az ipar, a mezőgazdaság, a honvédelem és az innováció fejlesztését értette, de valójában megkezdődött a piaci elvek lassú, de folyamatos bevezetése a gazdaságirányításba.

Húsz évvel ezelőtt Kína részese a világkereskedelemből az 1%-ot sem érte el, ma ennek már több mint a hétszeresét képviseli. 2004-ben a külföldi tőkebefektetések összege Kínában meghaladta a 60 milliárd dollárt, amivel az USA után a második legfontosabb tőkekikötő lett. 2000 óta minden évben Kína adja a teljes nemzetközi gazdasági növekedés negyedét, amivel rendkívül jól tett a világnak, hiszen ezzel segített fenntartani a 4% körüli globális növekedést. Kína bekapcsolódása a globális gazdasági vérkeringésbe, amit a WTO-tagság teljesített be, 800 millió főt adott a nemzetközi munkaerő-piaci állományhoz. A nyugati gazdaság és a politikai elit ennek a sokknak a hullámain kénytelen most lovagolni. 2005-ben Kína használta fel a világon előállított összes nyersacél negyedét, a rizs és a gyapot harmadát, valamint a cement felét, és 2004-ben megelőzte Németországot a benyújtott szabadalmi kérvények tekintetében, amivel feljött az ötödik helyre a nemzetközi versenyben. Autóiparának termelése az 1995-ös 300 ezer darabról 2005-ben 2,6 millióra emelkedett, és 2015-re túlszárnyalhatja a két autóipari szuperhatalmat, Japánt és Amerikát, és 2005 volt az első év, amikor a hazai márkák értékesítése megelőzte a japán modellekét. Kína tíz éven belül a világ legjelentősebb számítástechnikai hardvergyártója lesz, de már most globális sokkot okozna, ha a kínai hardvertermelés akár néhány napra is szünetelne. A China Mobile új mobiltelefon előfizetőinek száma meghaladta a 65 milliót, ami a teljes nyugat-európai növekedés kétszerese volt. A világon eladott kamerák fele, a tévékészülékek harmada, a mosógépek negyede és a hűtők ötöde Kínában készül. A legnagyobb kínai bank 2006 őszi tőzsdére vitele volt a világ addigi legnagyobb elsődleges kibocsátása (IPO). Az Industrial and Commercial

Bank of China részvényei több mint 20 milliárd dollár értékben kerültek a sanghaji és a hongkongi tőzsdékre. 2004-ben Japán legfontosabb kereskedelmi partnere már nem az USA, hanem Kína volt. Egy 2005. eleji amerikai felmérés szerint pedig Kína megelőzte az Egyesült Államokat az alapvető mezőgazdasági és ipari termékek fogyasztásában. A személyi számítógépek száma például 28 hónaponként megduplázódik a hatalmas országban. Nyersolaj-felhasználásban még az Egyesült Államok vezet Kína előtt, gépkocsiból pedig az Egyesült Államokban 2004-ben még mintegy tízszer annyi futott, mint Kínában. Kína viszont már magasan vezet az USA előtt a televíziók, mobiltelefonok vagy hűtőgépek „fogyasztásában”, sőt 2008-ban már az internetezők száma is magasabb volt Kínában, mint Amerikában. Már 2007-ben három kínai cég volt a világ hat legnagyobbja között, 2008-ban pedig a PetroChina vált a világ legnagyobb vállalatává. Ezzel együtt a kínaiak ma még csak a globális fogyasztás 3%-áért „felelősek”, ami a Credit Suisse First Boston tanulmánya szerint 2014-re 10,5%-ra emelkedik! Mindez a kínai márkák nemzetközi megerősödését, s esetleg a Kínából eredő globális szabványok elterjedését is magával fogja hozni.

A nyugati kiskereskedelmi hálózatok termékeik nagy részét Kínából szerzik be. Állások milliói szűnnek meg a kétkezi szakmákban Nyugaton, ami nem csoda, ha összehasonlítjuk 2002-es adatok alapján a 24 dolláros német gyáripari órabért a 0,6 dolláros kínaiával. Ráadásul a kínai munkaerőpiac olyan vidéki tartalékokkal rendelkezik, ami az elkövetkező 20 évben még a ma jellemző hatalmas növekedés mellett sem fog elfogygni. A kínai és indiai munkaerő világpiacra lépése 55-60%-kal csökkentette a globális tőke/munkaerő arányt! A kínai középosztály rohamléptekben szélesedik, csakúgy mint a felső tízezer. Az ezredfordulón a luxustermékeknek csak alig 2%-át vásárolták kínai fogyasztók, 2006-ban már 13%-át, és az előrejelzések szerint 2010-ben már kis híján a negyedét fogják megvásárolni.

A világ 500 legnagyobb cégéből 400 már létesített kutatásfejlesztési részleget Kínában, ami nem csoda, hiszen a kínai gazdaságfejlesztési stratégia kulcseleme a fejlett know-how megszerzése, ha máshogy nem megy, hát zsarolással: ha egy cég be akar kerülni a világ legnagyobb piacára, át kell adni technológiai titkait és eljárásait. A kínai kapitalizmus kialakulása tehát lényegesen különbözik az angol vagy az amerikai példától: ezekben az országokban ugyanis a saját feltalálók által kidolgozott technikai újítások vitték előre a fejlődést, Kína ezzel szemben készen veszi át ezeket a világ fejlettebb részétől. A kínai cégek a nyugattól átvett technológiát és know-how-t alkalmazva szorítják ki a nyugati cégeket a hatalmas belpiacról. Ha pedig pénzügyi intézményrendszere – ami jelenleg pazarló, és képtelen a világ egyik legnagyobb megtakarítási állományát normálisan visszaforgatni a gazdaságba – is megerősödik a külföldi bankok beengedése és a pénzügyi korlátozások felszámolása által, Kína jelentős nemzetközi pénzügyi hatalom lehet. Kína az Egyesült Államok legnagyobb külföldi hitelezője, több mint 1000 milliárd dollár értékű amerikai államkötvényt birtokol. Kína rendelkezik egyébként a világ legnagyobb devizatartalékaival is: 2008 végén ennek összege elérte az 1950 milliárd dollárt.

Rohamléptekben folyik az amerikai és európai vállalatok, vagy azok egyes funkcióinak Kínába települése. De már régen nemcsak a kínai piac megszerzéséről, illetve az igénytelen kínai termékek exportjáról van szó, Kína elkezdte kifejleszteni nagy hozzáadott értékű, kimonodottan a nyugati piacokra szánt termékeit. A nagy kínai cégek elkezdtek „bevásárolni” az amerikai vállalati piacon, egyre több indult el közülük a globális terjeszkedés útján. A Lenovo számítógépgyártó vállalat például 2005 elején 1,75 milliárd dollárért megvette az IBM PC-részlegét, de akad példa felvásárlásokra a telekommunikáció és a gépgyártási szektorban is.

A kínai társadalom maga is rohamos átalakuláson megy át, és a kínaiak önképe is változik. A Chicago Council on Global Affairs 2006-ban publikált felmérése arról tanúskodik, hogy a kínaiak szerint országuk tíz év múlva olyan befolyásos lesz a világban, mint az Egyesült Államok.⁷ A megkérdezett amerikaiak, kínaiak, indiaiak és dél-koreaiak többsége azon a véleményen volt, hogy Kína a globális versengésben maga mögé utasítja Amerikát. Amerika ennek megfelelően Kína-fóbiától szenved: roskadoznak a könyvesboltok polcai a Kína eljövételét és Amerika lehatárolását jövendő kiadványoktól. Ez a téma számít ma a legnépszerűbbnek az Egyesült Államokban.

Kína ma már nemcsak gazdasági, hanem politikai nagyhatalom is, aki próbálgatja izmait. Hol tengeralattjárói bukkannak fel ott, ahol nem kellene, hol műholdakat lő le precíziós fegyverekkel erődemonstráció céljából, hol kémsoftverhálózatokat szabadít a világ nyakára. A Pentagonban ilyenkor valószínűleg sokaknak összerándul a gyomra.